

wonderreizen

Het Dogon Volk:

Tekst en foto's door Agnes Jasper

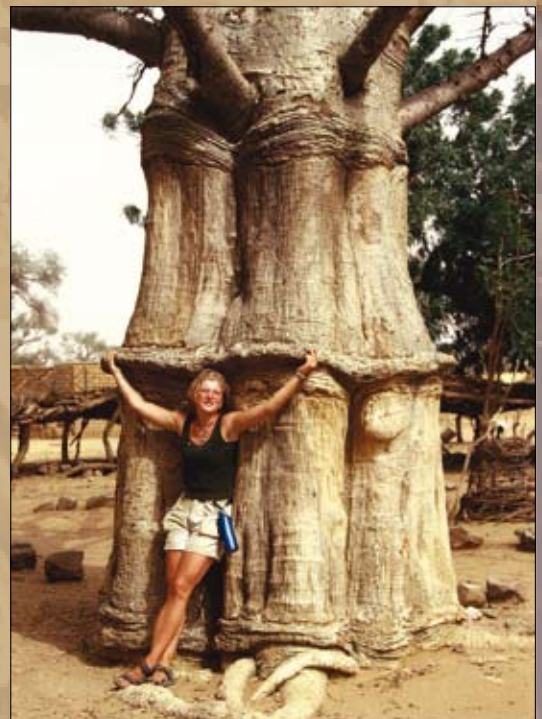
Voor ik aan mijn studie culturele antropologie begon heb ik lang door Afrika gereisd. Nog steeds denk ik vaak aan het Sahel-gebied rondom de Bandiagara rotswand in Mali, en de tijd dat ik te gast was bij het trotse Dogon-volk daar. Na een avond vol plezier en gerstebier kon ik toen eens de slaap niet vatten. In de verte hoorde ik drums, en in een halfslaap droomde ik van vuur, dansende blote voeten, en maskers die spraken. Ik zag vrouwen voorbijvliegen in dierlijke gedaanten, ik zag mannen hun beesten offeren. Het vuur en het bloed brachten de geesten in de rotswand tot leven, hun zwarte schimmen doken van de rotswand naar beneden en veranderden in dikke rook. Toen ik wakker werd, was het hele dorp aan de voet van de rotswand in mist gehuld.

De Dogon leven langs een 200 kilometer lange rotswand die soms wel een halve kilometer hoog is. Dit is de *Falaise de Bandiagara*, omgeven door een enorme vlakte van oranje aarde bezaaid met dikke Baobabs. Hun taal vertelt ons dat de Dogon hoogstwaarschijnlijk vanuit Oost-Afrika naar West-Afrika zijn getrokken. Ze woonden een tijd aan de oever van de rivier de Niger (waar nu Bamako ligt), maar in de dertiende eeuw werden de islamitische overheersing en de slavenhandelaren hen teveel, en ze zijn verder getrokken. In de dertiende eeuw woonden de Tellem in de grotten van de Bandiagara. Nog steeds weet men niet hoe de Tellem daar kwamen. De Dogon beweren dat ze konden vliegen, maar geologen denken dat het klimaat toen anders was, en de rotsformatie begroeid was, waardoor de Tellem via boomwortels en ander groen naar boven konden klimmen. Toen de Dogon naar het gebied trokken, ontstond er een ingewikkelde situatie: de Tellem waren jagers, en de Dogon akkerbouwers. De Dogon hebben de Tellem uiteindelijk verdreven.

Onherbergzaam stukje aarde

Het is opmerkelijk, dat de Dogon sinds hun komst naar Bandiagara op een dag niet verder zijn getrokken, weg uit dit barre, onherbergzame gebied. Het landbouwen gaat immers maar moeizaam, en steeds vaker moet voedsel van buiten het gebied aangekocht worden. De droge vlakte is niet meer zo vruchtbaar, en op het rotsplateau boven de falaise is het moeilijk tuinieren: de Dogon klimmen met manden vol aarde de rotsstenen op om bovenop nog wat tuintjes aan te leggen. Ook moeten ze steeds omhoog om het land te irrigeren: als er een begrafenis is, gaan ze eerst nog even de planten water geven. Ze maken gebruik van het regenwater dat zich in de regentijd verzamelt in de diepe spelonken in de rotsen. Van de Baobabboom (de apenbroodboom) maken ze touwen waarmee ze het water omhoog kunnen takelen. Dit touw is erg sterk en het rot niet! Omdat het werken op het land zoveel moeite kost, helpen de mannen de vrouwen. Dat is vrij bijzonder, voor een Afrikaans volk.

De Dogon zijn niet alleen harde werkers en doorzetters, het is ook een heel dapper volk. Ze zijn maar met weinigen, zo'n driehonderdduizend, verspreid over tientallen clusters van dorpen langs de rotswand. Ze hebben een enorme overlevingsdrang en hechten grote waarde aan hun vrijheid. De Peul, een buurvolk dat ze naar horen zeggen vanuit de rotswand bekogelden met bijennes-

Agnes voor de heilige Baobab: men eet de vruchten, de bladeren en maakt touw van de bast.

Schedels, wensstenen en voodooppoppen op een van de grootste fetisj-markten in west-Afrika.

Magie en Maskers in Mali

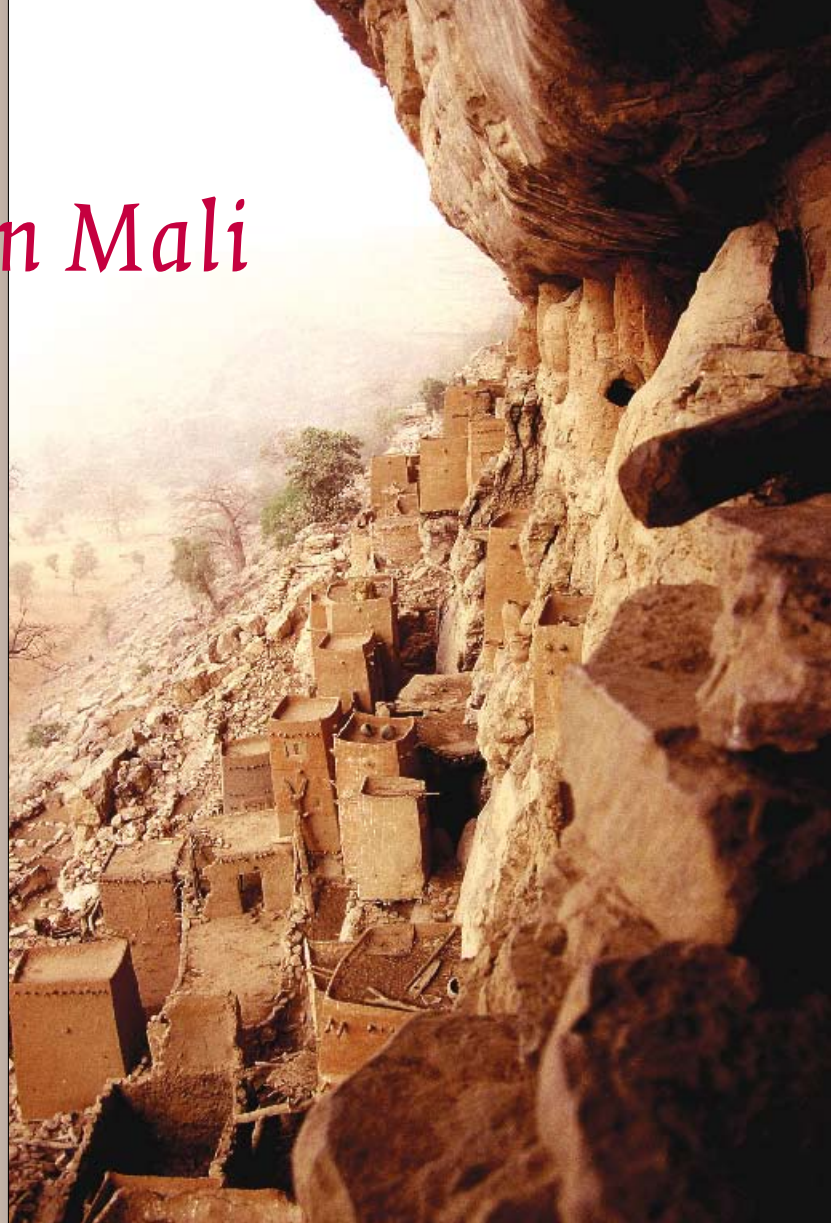
*De Falaise de Bandiagara.
Hoe hoger in de rotswand, hoe
dichter bij de voorouders en
hoe heiliger de plek.*

ten, maar ook de moslims, de christenen en de koloniale overheersers hebben nooit echt grip op de Dogon weten te krijgen (of willen krijgen, want de grond is niet van zulke goede kwaliteit). Waarschijnlijk zijn de Dogon daarom ook zo'n trots volk: ze hebben hun eigen religie en ze kunnen overleven in een gebied waar niemand anders wil wonen.

Animisme

Animisme (*animus* is Latijn voor 'geest') is een natuurgodsdiens. Animisten zoals de Dogon geloven in geesten, voorouders en in de krachten van de natuur. Door offers, rituelen en rituele dansen kunnen deze geesten tevreden gesteld worden. Animisten geloven dat bepaalde voorwerpen voorzien kunnen worden of al voorzien zijn (door geesten, tovenaars of heksen) van bepaalde krachten; dit noemt men binnen de antropologie 'fetisjisme'. Zo kan een boom heilig zijn, een knoop in een touw bescherming bieden en een masker praten. Toen ik bij een stamhoofd in het dorpje Teli logeerde, zag ik aan de gebouwtjes rond zijn erf een hoop openlijken hangen. Ook zag ik veel schedels van apen en vogels. 'Alles voor goed geluk', vertelde hij me.

Ama is de Dogon-oppergod, de schepper van de aarde. Hij is het allermachtigst, want hij zorgt voor regen, voor leven en voor vruchtbaarheid. Zijn boodschappers zijn de sterren en de vogels. Ama is wel goed, maar ook onbetrouwbaar. Hij verandert steeds dingen: hij maakt van gelukkige mensen rouwende mensen en brengt dorpingen naar de bush, en bushmannen naar het dorp. Ama's tegenpool is Lewe, hij heeft een aardse vorm en wordt vaak afgebeeld als een slang. Lewe heeft de macht over het dorpsleven. Hij is zowel goedhartig als gevaarlijk en tijdens dorpsrituelen offert men vaak aan hem. Lewe wordt omringd door een schare geesten. Deze geesten, *atuwunu*, de *yeba*, *binu*, *jinu* en *yeneu* horen allemaal bij een deel van het landschap:

rotsen, zandduinen, bosjes en bomen. Zij zien eruit als eenbenige wezens of als kleine mensen. De *atuwunu* staan erom bekend dat ze mensen slaan met knuppels en kinderen stelen, maar de rituele taal en de Dogonmaskers komen ook bij dit soort geesten vandaan. Dus ook al maken ze mensen soms gek, deze geesten doen ook goede dingen voor de Dogon. De meest gevreesde geest is wel Nommo, de watergeest. Nommo beheerst de bliksem en hij houdt ervan mensen in het water te vangen en te verdrinken. De voorouders (de *tire anau*) van de Dogon, die worden opgeroepen tijdens gezamenlijke rituelen, zijn de contactpersonen tussen de mens en Ama. De voorouders die het meest geëerd worden, zijn degenen die de trappen in de rotswand hebben uitgehouwen, zodat de Dogon makkelijk met andere dorpen in contact kunnen komen.

*Uitkijkend over de daken. De heksenhoedjes
zijn de daken van graanschuurtjes.*

Offers en amuletten

De Dogon offeren regelmatig, vooral voor de komst van de regen (het *buro*-festival), elke maan daarna en vervolgens na de oogst. In een dorpje met 1600 inwoners kunnen al gauw 40 verschillende altaars gevonden worden: het dorpsaltaar, verschillende altaren voor verschillende clans, leeftijdsgroepen en dan zijn de individuele altaren nog niet eens meegeteld. Een individueel offer, meestal gedaan ter bescherming tegen het kwaad, bestaat uit het slachten van een kip of ander dier en uit het uitspreken van woorden terwijl dit gedaan wordt. Deze woorden kunnen ook uitgesproken worden over een *omono*, een offerobject, vaak gemaakt van hout. Voor beschermingen tegen het kleine kwaad gaat men naar een *herbalist*, dorpspriester of een fetisdokter. Die stoppen beschermende woorden in amuletten. Zo hebben bijna alle jonge kinderen kettinkjes om hun heupen, mannen en vrouwen dragen ook amuletten, maar vaker om hun bovenarm of nek. Maar wat is dan dat kwaad, waar de Dogon zich zo druk om maken?

Dogon magie: de kracht van woorden

Het kwaad van de Dogon kent geen gezicht. Het zit ondergronds, het kruipt, maar het is onbeduidend. In het dagelijks leven is het niet zo aanwezig en niemand weet waar het vandaan komt. Mensen kunnen het kwaad (*dugo*) bezitten, dan zijn het *dudugonu* (tovenaars) of *yadugonu* (heksen). *Dugo*, het kwade object, is er in ieder geval op uit om te doden, en is het beste te vertalen als 'vergif'. Tovenaars gooien dodende objecten naar mensen en de *dugo* komt je soms achterna via je voetstappen. Heksen staan erom bekend mensen te vergifigen en ze vliegen 's nachts door de bush met brandende fakkels en storten zich neer op hoofden van mensen die niet in het dorp zijn gebleven. Soms pissen ze op iemand, waardoor hij verlamd raakt. Dan kunnen slachtoffers een week niet praten, moeten ze behandeld worden door een fetisdokter, die ze een harige worm laat kotsen, waarna ze hun spraak weer terug krijgen.

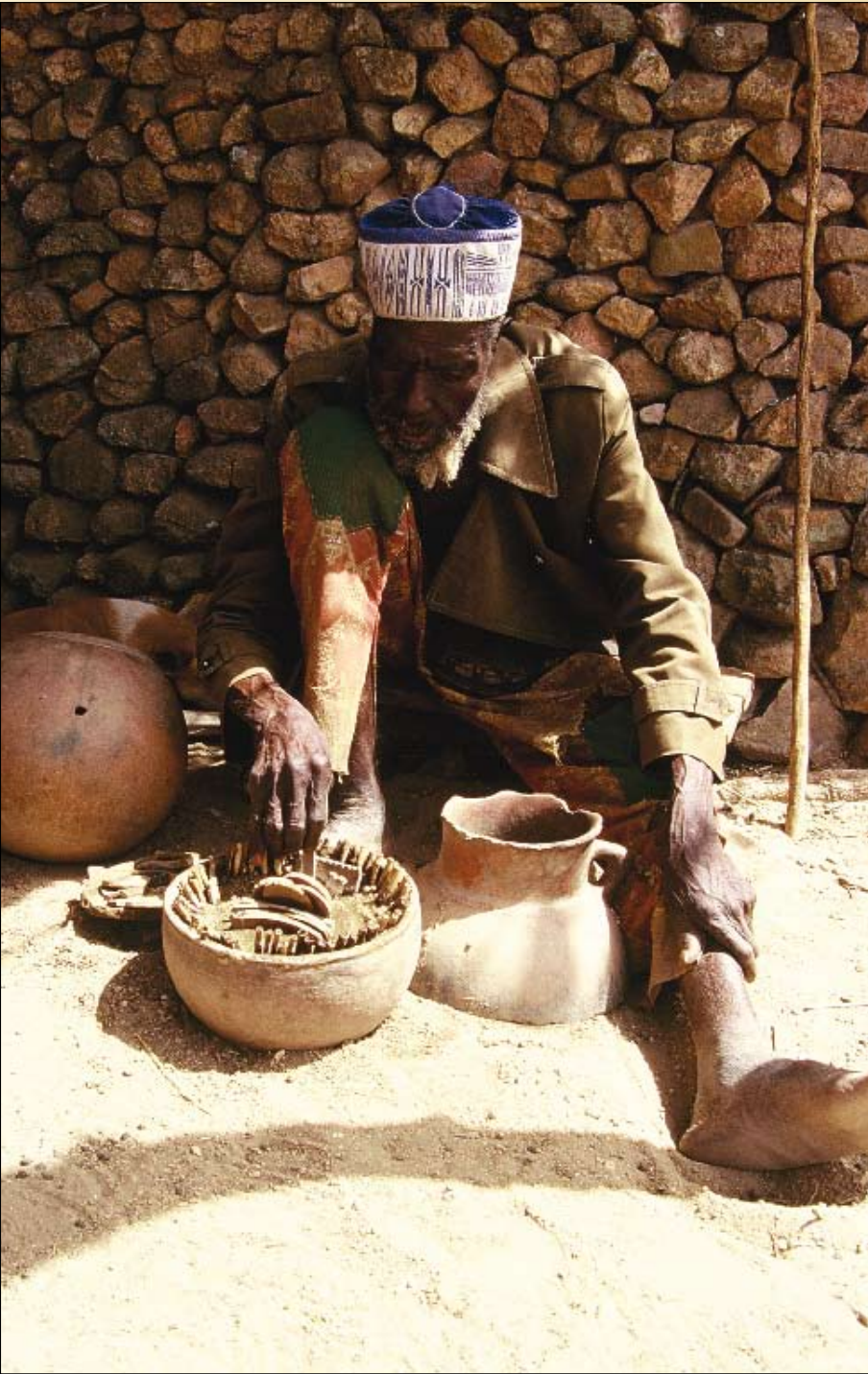
Apenschedels in de muur.

Dogon straatbeeld.

Afrikaanse stam of afstammelingen van aliens?

Marcel Griaule (1898-1956), was een Franse antropoloog die van 1931 tot 1933 op een grote expeditie ging van Dakar naar Djibouti, dus van West-Afrika naar Oost-Afrika. Hij reisde ook door Mali en door Dogonland, en in 1938 publiceerde hij een boek dat de Dogon bekend zou maken onder antropologen. Zijn latere boeken zijn wat vreemder, en doen sommige mensen zelfs geloven dat de Dogon afstammen van buitenaardse wezens. Griaule en Germaine Dieterlen ontdekten namelijk dat de Dogon een geheime kosmologische en astronomische kennis hebben. Zo zouden ze het bestaan kennen van een kleinere ster rond de ster Sirius (te vinden in het sterrenbeeld Grote Hond), die met het blote oog niet zichtbaar is. Ook zouden zij een zeer aparte numerologische kennis hebben. Robert Temple raakte in de ban van de Dogon, hij heeft zich gestort op het werk van Griaule en Dieterlen. In 1976 publiceerde hij *Het Sirius Mysterie* een artikel waarin hij beweerde dat de Dogon contact hebben gehad met oude buitenaardse wezens. Zo hadden de Dogon nooit zonder buitenaardse interventie kunnen afweten van de dwergster van Sirius. Ook de mythe van de Nommo, die in een bak vanuit de hemel op de aarde neerdaalden, was bewijs voor vroegere buitenaardse contacten. Verder leken deze Nommo sterk op een Babylonische halfgod met een vossenstaart en op de vroege Egyptische afbeeldingen van de godin Isis (toen afgebeeld als zeemeermin). Deze reptielachtige halfgoden worden door hun vereerders gezien als de stichters van de beschaving... aliens die ons beschaving hebben gebracht!

Apart is wel, dat niemand weet wie *dudugonu* of *yadugonu* zijn. Vermoedens zijn er altijd wel, maar de Dogon zijn net zo voorzichtig met woorden - woorden die objecten kracht geven, woorden die kunnen genezen - als met het uiten van beschuldigingen, want valse kunnen schaamte en ruzie brengen. Een valse beschuldiging duidt op het kwaad, degene die vals beschuldigt zou wel eens een heks of tovenaars kunnen zijn... Het kwaad zit altijd verstopt. Woorden kunnen in een ding worden gestopt, zoals een knoop of een slot - objecten die woorden symbolisch met elkaar verbinden - en zo bescherming bieden of ongeluk brengen. De sloten op de houten deuren van de Dogon zitten vol met beschermingsspreuken en ook onder huizen liggen vaak touwen geknoopt met spreuken begraven. Tovenaars spreken hun vloek uit over kettingen en andere objecten, die dan vanzelf de persoon zullen vinden waarvoor ze bedoeld zijn. Toch zal men er nooit achter komen wie nou de *dudugonu* of de *yadugonu* is. Zelfs de vos, die wordt gebruikt bij voorspellingsrituelen, zal dat nooit verklappen.

Het kwaad (in het woord) is zoals gezegd overal aanwezig, maar de harmonie en het groepsleven van de Dogon zijn sterker. 'Vreemde' mensen met aparte gaven worden zelfs gezien als ongevaarlijk en goed. De leerlooiers, smeden, drummers en kalebas-makers bijvoorbeeld, zijn belangrijk als bewakers van de vrede, de goede orde en hebben soms een rituele functie, waarbij ze mensen zegenen. De *togona*, de ontmoetingsplaats voor mannen en de plek waar met de dorpsoudsten geschillen worden uitgesproken, is een goed bewijs van hoezeer de Dogon de kracht van het woord vrezen. In dit merkwaardige bouwwerk is het plafond zo laag, dat men er niet kan staan. Zodoende kan er niet gevochten worden en zal men geschillen moeten uitpraten.

Vruchtbaarheidscultus

De Dogon zijn erg gespitst op vruchtbaarheid: van de grond, van de gierst, van de vrouw, van de verhoudingen tussen mannen en vrouwen, stammen, dorpsgenoten en burens. Veel magie is erop gespitst deze vruchtbaarheid te bevorderen of om te beschermen tegen onvruchtbaarheid. De Dogon geloven dat vrouwen, als ze ongesteld zijn, een bron van ongeluk zijn. Het menstruele bloed is volgens de Dogon onrein. De vrouwen moeten dan in een huis zitten buiten het dorp, waar ze verzorgd worden door een oude vrouw die geen kinderen meer kan krijgen. Voor de vrouwen betekent dit vijf dagen vakantie van het harde werk. Vijf dagen kunnen ze met elkaar kletsen en genieten van

de rust. De Dogon geloven dat als een ongestelde vrouw door iemands huis loopt, dat dan alle beschermingsspreuken hun werking verliezen. Een vrouw die veel tijd doorbrengt met andermands kind zou wel eens een *yadugonu* (heks) kunnen zijn. Heksen vergiften mensen graag. De Dogonmannen lijken wel een beetje bang te zijn voor hun vrouwen.

Toch was het een vrouw die de heilige maskers van de Dogon heeft gevonden. Tegenwoordig zijn alle vrouwen bang van deze maskers, tenzij ze geboren zijn op de dagen van de maskerceremonies: dan zijn ze de zusters van de maskers (*yasigine*). De maskerceremonies zijn het domein van de mannen, vrouwen mogen er niet bij aanwezig zijn. De mannen dansen ter bevordering van een rijke oogst en een groot nageslacht en kleden zich vaak als vrouwen. Daardoor lijken de de ceremonies wel een mannelijke toe-eigening van vruchtbaarheid. Er zijn verschillende maskerceremonies: als afscheid van overledenen, voor de oogst en voor de regentijd. De maskers komen dan uit de bush naar het dorp en jagen de vrouwen weg, waarna zij dansen, vaak dagen achtereen, op de huizen van de overledenen of samen op een dorpsplein, en zingen in de geheime taal van de maskers.

Ik heb hier maar een klein stukje kunnen laten zien van de culturele rijkdom van Afrika, de bijzondere rituelen van de verschillende volkeren en de schoonheid van het continent, maar ik hoop genoeg om een vonk van interesse te inspireren. De Dogon verdienen het! ■

Agnes Jasper is cultureel antropologe en reisde verschillende keren naar Afrika. Voor ze haar studie begon is ze in twee jaar tijd naar Zuid-Afrika en terug gelift.

Meer weten?

Walter E. A. van Beek: "Dogon Restudied: A Field Evaluation of the Work of Marcel Griaule."

Current Anthropology, 32 (1991): 139-167.

Robert K. G. Temple: *The Sirius Mystery: New Scientific Evidence of Alien Contact 5.000 Years Ago*. Destiny Books, 1998.

Menstruatiehut voor vrouwen, buiten het dorp

